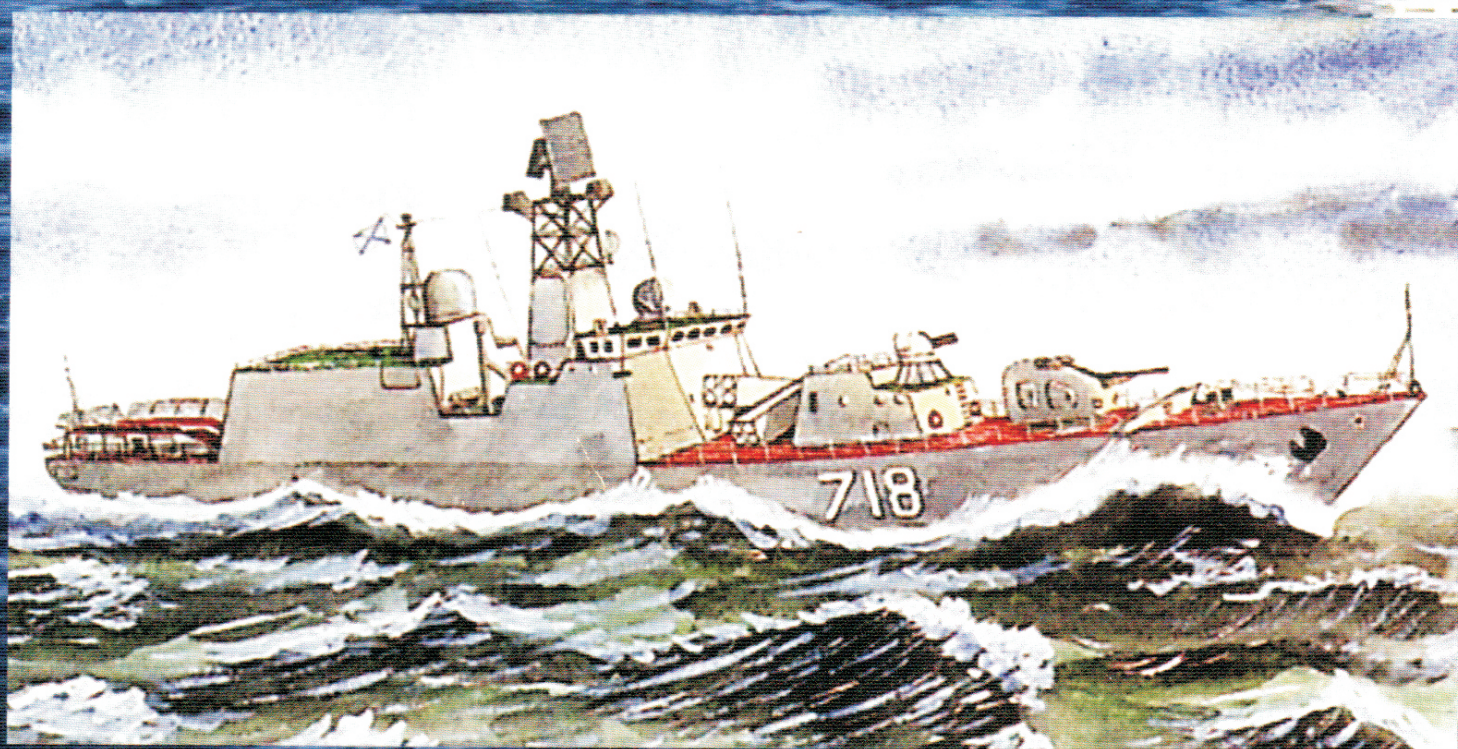

НОВИК

ТРУДЫ ПО ВОЕННОЙ
ИСТОРИИ

Выпуск III

УДК 94(100):355(066)
УДК 94(100):355(066)
ББК 63.3(0)0-54я49
Н 73

НОВИК

Сборник научных статей по военной истории **Научного Одесского военно-Исторического клуба. - Выпуск 3.** – Одесса. – 2010. – 200 с., ил.

Печатается согласно решению кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова. Протокол №7 от 4.02.2010 г.

На первой странице обложки – эмблема *Научного Одесского военно-Исторического клуба и сторожевой корабль ВМФ Российской Федерации «Новик» (рисунок предпоследнего варианта проекта, 1997 г.).*

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Гребцова Ирэна Светозаровна – доктор исторических наук, профессор кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова.

Дёмин Олег Борисович - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова, научный сотрудник Центра исследований по истории образования, науки и техники на юге Украины имени В.И.Липского.

Смынтына Елена Валентиновна - доктор исторических наук, профессор, заведующая кафедрой археологии и этнологии Украины Одесского национального университета имени И.И.Мечникова.

Троян Сергей Станиславович – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой международных отношений и страноведения Ровенского Института славяноведения Киевского славистического университета.

Урсу Дмитрий Павлович - доктор исторических наук, профессор кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова.

Живьюк Андрей Анатольевич – кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой истории Украины Международного экономико-гуманитарного университета имени С. Демьянчука (Ровно).

Шахин Юрий Владимирович – кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова (редактор текстов на украинском языке).

Шкляев Игорь Николаевич – кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова (редактор текстов на русском языке).

Ковальский Станислав Валентинович – кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры новой и новейшей истории Одесского национального университета имени И.И.Мечникова.

СОДЕРЖАНИЕ

65 ЛЕТ ВЕЛИКОЙ ПОБЕДЕ, 3 ГОДА НОВИКА..... С. 6

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ

Залевский В.В. (Одесса). Проблема освобождения Юга Украины в 1944 году в творчестве профессора Н.М.Якупова: мемуарный аспект..... С. 7
Дерманська Н.М., Смирнов О.І. (Миколаїв). Нюрнберзький процес над нацистськими злочинцями: проблеми та суперечності..... С. 15
Щетников В.П. (Одесса). Інтеграція і дезінтеграція в Європі 1917-1991 рр.: до постановки проблеми методологічного забезпечення..... С. 20

ВОЕННАЯ ИСТОРИЯ ДРЕВНЕГО МИРА И СРЕДНИХ ВЕКОВ

Скрипниченко М.С. (Одесса). Две политические линии Сицилийской экспедиции: Никий и Алкивиад..... С. 25
Третяк М.О. (Кривий Ріг). Александр Великий: традиції та нововведення в армії..... С. 30
Майборода П.А. (Одесса). Военная компания Юлиана в Галлии сквозь призму римского военного историка..... С. 33
Красножон А.В. (Одесса). Графический анализ плана Белгород-Днестровской крепости..... С. 41

ВОЕННАЯ ИСТОРИЯ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Турцевич А.Н. (Одесса). Гражданская война в США и роль Авраама Линкольна в ней..... С. 50
Тоцкий П.Н. (Одесса). «Мексиканский Севастополь».- оборона Пуэблы 1862 г..... С. 55
Ковальчук С.В. (Одеса). Боевая группа Партии социалистов-революционеров: цели, задачи, действия..... С. 61
Дем'янюк О.Й. (Луцьк). Західна Волинь у початковий період Першої світової війни..... С. 67
Демченко А.П. (Одеса). Морально-психологическое состояние рядового и унтер-офицерского состава Российской Армии в феврале-октябре 1917 г. С. 71

ВОЕННАЯ ИСТОРИЯ НОВЕЙШЕГО ВРЕМЕНИ

Шкляев И.Н. (Одеса). Деньги или война? (военно-политическая ситуация в Одессе в 1917 г.)..... С.84
Божко О.О. (Кривий Ріг) Розбудова збройних сил Української Держави з погляду гетьмана Павла Скоропадського (Кривий Ріг)..... С. 87

РОЗБУДОВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З ПОГЛЯДУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Державотворчі процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, звертають увагу дослідників та й просто зацікавлених громадян на аналогічні процеси, які відбувалися у минулому нашої держави. Тому не випадково, що досить жвавими на тепер є дослідження політичної історії Гетьманщини та, особливо, тих державних утворень, які виникали протягом Українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років. Звичайно, Гетьманат П.Скоропадського не є винятком.

У даній статті ми намагатимемося розглянути спробу розбудови українського війська, зроблену діячами Гетьманату протягом квітня – грудня 1918 року, як її бачив сам керівник Української Держави гетьман Павло Скоропадський. Особливо актуальною ця тематика є сьогодні, коли в Україні відбувається процес реформування армії на професійних засадах.

Розбудова збройних сил Другого Гетьманату, як власне і самої Української Держави, відбувалася у важких умовах окупації українських територій австро-німецьким військами, які опинилися тут внаслідок Брест-Литовського миру, укладеного між Центральними державами та УНР. Ними територія України була поділена на дві зони окупації: до австро-угорської входили частина Волині, Подільська, Херсонська та Катеринославська губернії, до німецької – решта губерній, а також Таврія і Крим¹. Взагалі, описуючи умови, в яких опинилася країна, П.Скоропадський писав: «...с немцами дело еще шло, с австрийцами же дело не клеилось, так как там грабеж просто-напросто был узаконен, и всякие мои разговоры с австрийскими представителями ни к чему не вели»². Перспективи взаємин союзників із гетьманським режимом та його подальшу долю визначала здатність уряду забезпечити виконання договірних зобов'язань по поставках продовольства та сировини. Формально Гетьманат отримав суверенний статус, однак німцями він розглядався як фікція дружньої держави³. Як згодом зазначав Павло Петрович, йому було надзвичайно важко бачити німців фактичними господарями в Україні, але разом з тим він усвідомлював, що лише вони могли допомогти йому у той момент. Сам гетьман наступним чином охарактеризував німецьких військових, що знаходилися на території України: «Военный класс пришел к нам безусловно честным. Высшее командование ни в какие спекуляции не входило, лично не сочувствовало им, в политическом отношении все эти Эйхгорны, Греннеры и ближайшие их помощники требовали исполнения Брест-Литовского договора, все же новые требования считали излишними»⁴.

Однак, знаходячись в умовах постійного контролю з боку окупаційної влади, гетьманові доводилося узгоджувати з нею різні кроки своєї політики, в тому числі – і створення власної армії. Намагаючись вирішити питання формування збройних сил, Скоропадський постійно отримував відмову від начальника штабу головного командування німецьких військ в Україні

генерала В.Гренера. «Немцы вначале не хотели допускать украинской армии... Конечно, тут была боязнь, как бы я, сформировав при их помощи армию, не пошел против их самих. Это было даже при желании мудрено»⁵. Сам же В.Гренер заперечував необхідність створення української армії, вказуючи на те, що в країні і так знаходяться німецькі війська, які не допустять нічого протинного уряду в середині країни, так само і щодо північних кордонів, по відношенню до більшовиків. Генерал лише дозволив утворити невеликий загін у дві тисячі чоловік для підтримання порядку у Києві та для особистої охорони гетьмана. Скориставшись принаймні цим, гетьман віддав наказ здійснити набір серед хліборобів та сформувати Сердюцьку дивізію, начальником якої призначив генерала Клименка⁶.

Приставаючи до формування української армії, П.Скоропадський чималу увагу приділяв її господарчому забезпеченню. У своїх спогадах він писав, що на Україні залишилися запаси всілякої зброї, снарядів та різноманітного майна від діючих армій. Цих запасів вистачило б на спорядження не однієї, а кількох крупних армій⁷, і якби не були прийняті швидкі заходи, то майно, яке було особливо цінним у той час, могло розтяти без будь-якої користі для держави. Описуючи матеріальну базу майбутніх збройних сил, гетьман зазначав: «Оружия и всякого имущества было довольно, но оно было разбросано по всей Украине. Казарм не было, так как старые хорошие были заняты немцами и австрийцами, остались лишь полуразвалившиеся, или же их совсем не хватало. Заготовок по продовольствию и фуражу не было, нужно было заготовлять. Министры относились, особенно первое время, чрезвычайно отрицательно к вопросу формирования армии и урезывали всюду ассигновки, не давая тем самым возможность стать армии в денежном отношении на твердую ногу»⁸. Взагалі, позиція міністрів була напрямлена проти всього військового, і тим самим, проти створення армії. «Большинство совета не верило в возможность из этого распропагандированного населения выработать настоящих солдат. ...не верили в возможность иметь хороший кадр офицеров и не рассчитывали на бессребренность наших интендантских органов. Исходя из этого взгляда, они решили выделить все имущество, оставшееся после распада бывших армий, и передать его в ведение особенного уполномоченного по делам имущества»⁹. Уповноваженому були надані величезні права, і на цю посаду Рада міністрів висунула Ю.Кістяковського. П.Скоропадський відзначав, що дана система хоча й мала значне підґрунтя, але була невірною у своєму корені, адже у такому випадку, за існуючої позиції міністрів, військове міністерство стало ніби нерівноправним, воно було позбавлено свого власного майна і було змушене звертатися до уповноваженого, що при взаємному недовір'ї створювало лише суперечки та втрату часу, до того ж, не рідко майнові справи доходили навіть до самого гетьмана.

Труднощі з продовольством П.Скоропадський вбачав ще й у тому, що німці перехоплювали потяги, які направлялися в українські частини, і наголошував, що особливо цим займалися австрійці. Загалом, пояснюючи своє ставлення до питань побутового забезпечення армії, писав: «Я считал,

что при существующей тогда большевистской и всякой другой, мало от нее отличающейся, пропаганде можно формировать надежную армию только тогда, когда все условия для создания этой армии будут хороши»¹⁰.

Станом на квітень 1918 року важко було говорити про існування української армії як такої, були лише окремі військові формування. Адже 3 січня того ж року Центральна Рада прийняла «Закон про утворення українського народного війська», відповідно до якого існуюче військо повинно було демобілізуватися, а регулярна армія скасовувалася цілком. 4 січня закон був підтриманий наказом генерального секретаря військових справ М.Порша про повну демобілізацію¹¹. Тож нова розбудова збройних сил Української Держави покладалася на військове міністерство, на чолі якого став генерал О.Рогоза. Своє враження від успадкованого гетьман описує наступним чином: «Военное министерство того времени было набито неподходящими людьми. Это были авгиевы конюшни, которые нужно было, за малым исключением, основательно чистить»¹². «...там не было в настоящем смысле военной организации. Какие-то молодые люди носили мундиры разных чинов и покроев, но были ли это военные и офицеры в частности, никому не было известно. Эта компания занималась больше политикой, нежели порученным им делом»¹³. Так, згодом виявилось, що антиурядові прокламації, які час від часу з'являлися серед населення, друкувалися у міністерській типографії.

Особливо гостро турбувало гетьмана кадрове питання, професійність та дієздатність офіцерів. «Лучшее кадровое офицерство было перебито еще за время войны, а затем во время нашествия большевиков. Большинство теперешнего офицерства – производство военного времени. Наши школы прапорщиков во время войны были, в большинстве случаев, из рук вон плохи. Они выпускали молодежь, совершенно не знающую военного дела и, главное, совершенно не воспринявшую военного мировоззрения и офицерских понятий»¹⁴. Тому одним із перших наказів П.Скоропадського було відновлення кадетських корпусів, адже на його думку, в них виховна частина стояла значно вище, ніж в установах міністерства народної освіти¹⁵. Щодо політичної орієнтації вищого офіцерства, яке перебувало у Києві і могло бути використаним у військовому будівництві, зокрема у головному управлінні Генерального штабу, гетьман зауважував: «все они стояли исключительно за добровольческую армию генерала Деникина, против которой я ничего не имел. Но эта ориентация мне совершенно не подходила, так как там тогда проповедалось полнейшее отрицание Украины»¹⁶. Причиною ж недостатку у досвідчених військових кадрах називав те, що у той момент, коли підходящих офіцерів вистачало, він не міг добитися від німців згоди на формування корпусів, а тим часом вербувальні бюро Денікіна набрали багатьох із них до себе у добровольчу армію¹⁷.

Проте, не дивлячись на перші невдачі у переговорах з німцями, П.Скоропадський продовжував домагатися дозволу провести програму Центральної Ради, за якою вона відмовлялася від доктрини «народної міліції» і затвердила план реорганізації армії, що мала складатися з 8

корпусів та 45 дивізій кінноти¹⁸. Німці довго не погоджувалися, але нарешті в кінці травня гетьман отримав дозвіл від «Оберкомандо» на формування корпусів, командний склад яких був уже на половину набраний. Для формування армії була прийнята територіальна система. Вісім корпусів (по одному на кожну губернію) лягали доволі легким тягарем на Україну, лише 0,05% мирного населення призивалися у війська¹⁹. З цього приводу гетьман писав: «В уставе по воинской повинности решено было сделать некоторые изменения в том смысле, что главная тягота службы ложилась на имущественный класс. Мы считали, что это единственное средство обезопасить себя от большевизма. Хотя, по опыту Сердюцкой дивизии, этот способ комплектования новобранцев у нас, в конце концов, вряд ли принес бы существенную пользу, как это и оказалось впоследствии. Дело в том, что мало есть людей, в двадцать лет обладающих какой-нибудь собственностью, а если родители их состоятельны, то это еще не значит, что дети не подвергнуты заразе большевизма»²⁰.

Стосовно сформованих частин із українських військовополонених, які знаходилися у німецьких та австро-угорських таборах, П.Скоропадський висловлювався наступним чином: «Я по опыту знал, что из военнопленных, пробывших в большинстве несколько лет в плену, особого толка не выйдет... Это были люди, которым совершенно не хотелось драться против большевиков... Кроме того, я совершенно не был убежден в том, что они воспитывались в желательном мне духе»²¹.

У липні почалося формування загонів із хліборобів та «кращих елементів» під наглядом губернських старост у Київській, Полтавській, Чернігівській та Харківській губерніях. У деяких місцях ці формування, за оцінками гетьмана, були дуже вдалим. Звичайно, це залежало від енергії та турботи місцевого начальства, як зазначав Скоропадський²².

Роблячи оцінки першого етапу роботи свого уряду, глава Української Держави зазначав: «Устав о воинской повинности прошел, в ноябре ожидался набор, некоторые части уже формировались причем... формирование это шло великолепно, подбор офицеров был прекрасный, а новобранцы молодец к молодцу, большинство из семей зажиточных крестьян. Размещены были некоторые полки неважно, но все-таки терпимо. Некоторые части я осмотрел, и должен сказать, мое сердце радовалось, глядя на то, как быстро, при правильной постановке дела, наша молодежь воспринимает военную дисциплину. Части, которые я осмотрел, ничем, в смысле подготовки новобранцев, не отличались от частей старой императорской гвардии»²³.

Але далеко не у всіх частинах української армії справа стояла так добре, і це приводило гетьмана у відчай. Німці нічого не мали проти формування 8 корпусів, але в той же час вони утримали усе необхідне для цього. «Со всех сторон Украины, со всех корпусных штабов шли самые тревожные сведения, и я видел ясно, что если так будет продолжаться, армии не будет к весне. Лично же мне рисовалась картина, что именно к весне эта армия нам будет особенно нужна для активного противодействия большевикам с севера и для

удержания порядка в стране». Гетьман вважав, що єдина можливість досягти бажаного – це, щоби німці отримали офіційний наказ згори, аби інтереси української армії виконувались так само, як і німецької та австрійської. Для досягнення цього, гетьман вирішив здійснити поїздку до Берліну²⁴. Після повернення звідти, у Києві закипіла робота: почалося формування добровольчих частин, пройшов закон про формування Особливого корпусу. Але найголовніший результат гетьман вбачав у тому, що німецьке «Оберкомандо» енергійно пішло назустріч у справі формування та постачання призначених частин²⁵.

Щодо формування офіцерських формувань, то метою Особливого корпусу було у відповідний момент наступити на більшовицьку Росію. Існував план досягти домовленостей із Красновим, а оскільки німці висловлювали наміри із заходу також перейти у наступ, спільними зусиллями всіх трьох армій потіснити більшовиків. З іншої сторони, гетьман прагнув, аби усі центри були унебезпечені від будь-яких випадковостей, і для цього у великих містах, особливо у Києві, формувалися офіцерські дружини. Умовою вступу до них була анонімність, а єдиним призначенням – підтримання порядку та боротьба з усіма формами більшовизму. Крім того, оскільки у корпусах української армії, які тільки-но формувалися, були лише одні кадри, оскільки призовники повинні були прибути лише у листопаді, на нараді із корпусними командирами був відданий наказ сформувати негайно у кожному із 48 полків по одній сильній офіцерській роті, яка була б добре споряджена кулеметами. Головне призначення цих рот було підтримання порядку в провінції. Стосовно тих офіцерів, які не співчували Україні, то їм було дозволено вступати до Особливого корпусу, чини якого зберігали російську форму з погонами (так само було і в міських дружинах), решта офіцерів могла вступати до українських корпусів. «Следовательно, казалось, никакого насилия над убеждениями не было, цель же для всех общая – поддержание порядка... Тем не менее с первого же дня начались всевозможные осложнения... появились... представители армии Деникина, которые проповедовали, что все эти части должны признать власть Деникина. Это вносило в офицерскую среду раскол... среди частей, признавших Деникина, пошла агитация против существующего правительства... все, что я старался избежать, как назло, искусственно провоцировалось»²⁶.

Подальшу розбудову української армії перервало антигетьманське повстання, яке підняла Директорія УНР на чолі з В.Винниченком та С.Петлюрою. Німецькі війська дотримувались нейтралітету, оскільки у самій Німеччині почалася революція, і вони невдовзі почали повертатися на Батьківщину. Щодо збройних сил Української Держави, то призов новобранців не встиг відбутися, адже був запланований власне на листопад, а існуючі частини розділилися на два табори: одні перейшли на бік Директорії, офіцерство – на сторону Денікіна, решта – просто розійшлася.

Стосовно самого П.Скоропадського, то уже в еміграції він наступним чином оцінив дії свого уряду та ситуацію, яка склалася наприкінці його

правління: «Мы сделали крупную ошибку, принимая в военное министерство старых деятелей, которые привыкли работать только в известных условиях организованного государства и армии, а выбираться из трудностей, в которых мы тогда находились, и самим творить заново были не в состоянии»²⁷. «Я признаю свою вину и вину военного министерства и всего высшего командного состава в том, что мы полагали, что немцы будут стоять до поздней весны, и мы успеем сформировать настоящую армию, по последнему слову военного искусства. Мы не учли, что в Германии будет революция, которая изменит все положение»²⁸.

Беручи до уваги викладені вище думки гетьмана України, можна зробити висновок, що П.Скоропадським протягом квітня – листопада 1918 року були зроблені потужні та виважені кроки у справі розбудови збройних сил Української Держави, які враховували як переконання самого гетьмана, так і особливості державного устрою Другого Гетьманату. Можливо, якби не складні обставини в країні та деякі прорахунки уряду, власна українська армія була б сформована та змогла б вже незабаром протистояти радянським військам, і в результаті зберегти українську державність*.

ПРИМІТКИ:

¹ Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського з погляду німецько-австрійських союзників // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 45.

² Скоропадский П. Воспоминания: конец 1917 года по декабрь 1918 года // Скоропадский П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). – К., Філадельфія, 1995. – С. 184.

³ Пиріг Р.Я. Вказана праця. – 2008. – № 4. – С. 38.

⁴ Скоропадский П. Вказана праця. – С. 245.

⁵ Там само. – С. 190.

⁶ Там само. – С. 179.

⁷ Там само. – С. 186.

⁸ Там само. – С. 188.

⁹ Там само. – С. 187.

¹⁰ Там само. – С. 269.

¹¹ Литвин С. Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого? // warhistory.ukrlife.org/1_3_07_4.htm

¹² Скоропадский П. Вказана праця. – С. 178.

¹³ Там само. – С. 185.

¹⁴ Там само. – С. 179.

¹⁵ Там само. – С. 180.

¹⁶ Там само. – С. 181.

¹⁷ Там само. – С. 188.

¹⁸ Литвин С. Військо Центральної Ради: злочинна недбалість чи поріг можливого? // warhistory.ukrlife.org/1_3_07_4.htm

¹⁹ Скоропадский П. Вказана праця. – С. 179.

²⁰ Там само. – С. 186.

²¹ Там само. – С. 189.

²² Там само. – С. 300.

²³ Там само. – С. 268.

²⁴ Там само. – С. 269.

²⁵ Там само. – С. 282.

²⁶ Там само. – С. 298-299.

²⁷ Там само. – С. 182.

²⁸ Там само. – С. 178.

Від редакції

*Нагадаємо, що українська державність за підсумками Громадянської війни 1917-1922 рр. ствердилася у формі Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР).

M.S. Skrypnichenko (Odessa)

IRA LEADER MICHAEL COLLINS' SUBSTANTIATION OF THE IRISH ARMED STRUGGLE FOR INDEPENDENCE

*"Our army will only exist for the defence
of our liberties... An Irish army can never
be used for the ignoble purpose of invasion,
subjugation, and exploitation"¹.*

M. Collins

Whatever historians may say, there are not so many examples of a prolonged, bloody and insoluble war in the world history; wars that have been and are, with a number of victims that amounts to nations. But if the case occurs, it turns into a sore spot in the body of the world, and strikes one's imagination with its desperate appeal from an outrageous injustice, grievances and wrongs of all sides, hatred rooting into the core as if you the reader was penetrated throughout with it... from a thing that probably is one of the most terrible historic scenarios, - namely "making a war" that had changed into "getting used to war".

The Irish and the English have been getting used to war since the 12th century. It was at that time that the first campaigns against Irish inhabitants began. By the end of the middle ages Ireland was subordinated completely. Time passed, and a gulf between the oppressor and the oppressed had been widening more and more. In the 19th century, which is remarkable for the great social difficulties, Ireland's final legal implementation within the United Kingdom of Great Britain and Ireland took place, an attack on the Irish language and traditions intensified, the population had halved owing to famines and bad governance. The national movement began to grow very fast. During William Gladstone's being in power, the attempts to create Irish self-government were made. W. Gladstone's right hand John Morley described the Irish problem in his "Recollections" in detail. For example, he had worked secretly, on the question of getting over constitutional obstacles in the Irish case, with three or four of the Irish leaders, including the important assistance of Blake, a prominent lawyer and politician from Canada, in winter, 1893². The image of the situation was lively depicted by J. Morley in the following diary record: "Friday, Jan. 29, 1886. Dined at Chamberlain's... Talked about Ireland all night"³. However, the attempted national liberation failed, and the people of Ireland had to realise that they have only one way to achieve freedom, and the way was the revolutionary one.